

JEZUS CHRISTUS – HERRSCHAFTSPRINZIP- IN HET WERELDGEBEUREN

Verschenen in IN de Waagschaal 2015. Resp. 18 juli 2015 (jrg.44 nr. 8) en
12 september 2015 (nr. 9)

JEZUS CHRISTUS -- "HERRSCHAFTSPRINZIP" IN HET WERELDGEBEUREN"[\[1\]](#) (I)

Sinds de Verlichting hebben velen geworsteld met het probleem hoe het christelijk geloof en de moderniteit met elkaar verbonden kunnen worden. Dit kreeg dikwijls een toespitsing in de vraag hoe de notie dat de mens geschapen is naar Gods beeld te verenigen is met het inzicht van de moderne biologie dat de mens een toevallig product is van de evolutie. [\[2\]](#) Of, zoals verwoord door Carel ter Linden: *"Mijn probleem is dat ik geen verbinding kan leggen tussen de hoge menselijke waarden als liefde en trouw en recht, die de bijbel ziet als diep verbonden met ons menselijk bestaan, en het hele proces van de ontwikkeling van het leven op aarde, waaruit de mens is voortgekomen."*[\[3\]](#)

Geloof en wetenschap

Nu is men in brede kring tot het besef gekomen – juist dankzij de confrontatie met Darwin en de natuurwetenschappen in het algemeen – dat we bij bijbel en wetenschap te maken hebben met verschillende soorten verhalen die niet met elkaar verward mogen worden. [\[4\]](#) Als je de bijbel goed leest dan blijkt, zo wordt vaak betoogd, dat het er bijvoorbeeld in de scheppingsverhalen helemaal niet om gaat ons kennis over de natuur te verschaffen. Ze beogen niet een soort verklaring van het ontstaan van de kosmos en van de levende wezens te geven. Het zijn verhalen over de bestemming van de mens. Ze spreken van belofte en roepen op tot verantwoordelijk handelen. Kortom, wat in de bijbel staat is in feite literatuur, poëzie en het dient dan ook als zodanig te worden gelezen.

Zo lijkt alles helder en je zou kunnen denken dat het probleem van geloof en wetenschap op die manier mooi is opgelost. Dat lijkt echter maar zo. Want we blijven toch met wezenlijke vragen zitten. De bijbelse verhalen zijn inderdaad literatuur en geen feitelijke beschrijving of verklaring van de natuur, maar ze beogen tegelijkertijd wel degelijk iets fundamenteels over de wereld te zeggen. We horen niet alleen wat mens zijn werkelijk inhoudt en hoe de mens in de wereld zou moeten handelen, maar ook wat het geheim en de toekomst van de wereld is. In de bijbelse verhalen is een fundamentele werkelijkheid aan de orde en ze beogen kennis van die werkelijkheid tot uitdrukking te brengen. Israël heeft kennelijk beseft dat de bevrijdende macht, die het in zijn geschiedenis ervoer en waarvan zijn geschriften getuigen, zo fundamenteel en bepalend

is, dat deze niet alleen de dragende kracht is van het menszijn, maar ten diepste ook van de totale werkelijkheid.

Barth

Bij Karl Barth vinden we dezelfde gedachte. In een terzijde bij zijn doordenking van de gemeente als tweede "Existenzform" van Jezus Christus stelt hij de vraag of we niet met nog een derde bestaanswijze te rekenen hebben. Aansluitend bij enkele teksten uit Oude en Nieuwe Testament vraagt hij:

"Wäre dem aber so, müsste dann nicht im Blick darauf tatsächlich noch eine dritte Existenzform Jesu Christi, ein drittes Prädikat seines Seins – sein Sein eben als jetzt schon regierender Pantokrator, als Herrschaftsprinzip im Weltgeschehen – ins Auge gefasst und zur Sprache gebracht werden?" (KD IV/3, 866).

Hij laat „diese gewiss etwas aufregende Frage“ op die plaats verder open, maar eerder in Die Kirchliche Dogmatik had hij haar eigenlijk al beantwoord. In §41.3, in het kader van "der Bund als innerer Grund der Schöpfung" spreekt hij nadrukkelijk over "Jezus Christus als der Anfang (gerade weil er das Ziel ist, auch als Anfang!) der Schöpfung." (KDIII/1, 262f). Het is ook aan de orde in §47.1, waar het gaat over „Jesus, der Herr der Zeit“; door Barth als volgt samengevat: *"Ich bin, der da ist, der da war, der da kommt, der Allherrscher."* (KD III/2, 621).[\[5\]](#)

Dit roept voor ons moderne mensen de vraag op wat dit zou kunnen betekenen. Welke betekenis kan de uitspraak "Jezus Christus als "Herrschaftsprinzip" in het wereldgebeuren" hebben voor wie door de wetenschap geleerd heeft, dat na de 'oerknal', door allerlei blinde toevalsprocessen, in vele miljarden jaren tijd het huidige onvoorstelbaar grote universum is ontstaan – met tenslotte in een uithoek van één van de miljarden melkwegstelsels de mens?

Deze vraag klemmt temeer als we lezen wat Barth iets eerder in hetzelfde terzijde opmerkt, zich aansluitend bij *"die auffallende und von der bisherigen Forschung noch kaum erhellte Sonderlehre Calvins vom Heiligen Geist als dem nicht nur in der Geschichte der Heilsgemeinde, sondern auch im ganzen geschaffenen Kosmos als solchen waltenden Lebensprinzip"*. *"Würde dann Jesu Christi künftiges Kommen vom Himmel her, aus der Verborgenheit Gottes heraus nicht auch und zugleich sein Hervortreten aus seiner Verborgenheit im Weltgeschehen sein müssen?"* (KD IV/3, 865).

De vraag is dus of dat wat Barth als theoloog vanuit de Schriften zegt voor de wetenschappelijk gevormde mens enige zinvolle inhoud kan hebben. Is dat alles voor de moderne mens geen esoterie en dus gewoon onzin? Barth zegt dat zijn bezinning op het wereldgebeuren wezenlijk een theologische is, maar hij benadrukt dat door het bijbels getuigenis juist de diepste waarheid en werkelijkheid van het wereldgebeuren aan het licht komt.[\[6\]](#) Maar wat is dan in niet-theologische termen, de inhoud van een uitspraak als "de heilige geest heersend in de kosmos"? Op welke manier is ze heersend en hoe zou het toekomstig openlijk verschijnen van de derde bestaanswijze van Jezus Christus in het wereldgebeuren kunnen blijken?

Het probleem

In het christelijk geloof gaat het gezien het bijbels getuigenis om het fundament, de kern, het geheim van de hele werkelijkheid. Maar ook de seculiere wetenschap is daar uiteindelijk op gericht. Ze wil er achter komen "was die Welt im Innersten zusammenhält" (Goethe's Faust). Omdat geloof en wetenschap als het erop aankomt hetzelfde op het oog hebben komt noodzakelijk de vraag op hoe datgene waar de christelijke theologie het over heeft zich verhoudt tot wat het seculiere wetenschappelijk onderzoek aan fundamentele inzichten over onze wereld aan het licht brengt of kan brengen. Zo komt dus het oude probleem van geloof en wetenschap met volle kracht terug. De theologie kan dit probleem niet ontlopen, alleen al vanwege het pijnlijke isolement waarin ze zich in de hedendaagse wetenschappelijke cultuur bevindt.[\[7\]](#)

Talloos zijn de pogingen om geloof en wetenschap met elkaar te verzoenen. Vaak probeert men beide gebieden zodanig te scheiden dat ze elkaar niet wezenlijk raken en het geloof daardoor ook immuun wordt voor kritiek. Men zegt dan dat het in het christelijk geloof niet gaat om inzicht in hoe de wereld feitelijk is (dat is de taak van de wetenschap) maar om ethiek en existentiële grondervaringen en zinvragen. Anderen kiezen voor een strategie waarbij juist wel geprobeerd wordt geloof en wetenschap intrinsiek met elkaar te verbinden.[\[8\]](#) Kenmerkend voor deze beide strategieën is dat, zowel bij de afgrenzing als bij de aanpassing, zonder meer van gangbare ideeën over aard en inhoud van de wetenschap wordt uitgegaan. Maar dat betekent dat in feite zo de inhoud van het geloof in sterke mate door de huidige denkkaders wordt bepaald.

Daarentegen is het uitgangspunt van Barth, dat eerst - onafhankelijk van het moderne denken - nagegaan moet worden wat uit de bezinning op het bijbels getuigenis volgt over de inhoud van het christelijk geloof. Pas daarna kunnen we onderzoeken hoe die zich verhoudt tot de gangbare denkkaders. Met name kunnen we dan onderzoeken of die werkelijkheid waar de theologie het over heeft ook door de wetenschappen ter sprake gebracht wordt of zou kunnen worden. Zo kunnen we niet alleen een beter zicht krijgen op de werkelijkheid van het geloof maar ook op wat de wetenschap is en wat ze, als ze zich op die werkelijkheid afstemt, kan zijn.

Barth heeft zijn zo verkregen inzicht al op de eerste pagina's van de KD weergegeven. Hij schrijft dat de theologie niet in het bezit is van bijzondere sleutels tot bijzondere deuren. Het gaat in de theologie om een zaak waartoe de andere wetenschappen evengoed toegang zouden kunnen hebben. Vandaar dat Barth zegt: "*Es könnten alle Wissenschaften in ihrer Spitze Theologie sein*" (KD I/1 p.3-5). Dat betekent, dat ook de andere wetenschappen (ieder op z'n eigen manier) dat geheim waar de theologie het over heeft ter sprake kunnen brengen.[\[9\]](#) Volgens Barth zullen ze dat ooit ook doen (I/1 p.291). Tot nu toe doen ze dat echter niet en daarom blijft voorlopig, als noodmaatregel, een aparte theologie noodzakelijk. Er is dus in de praktijk wel een boedelscheiding, maar ten principale helemaal niet.[\[10\]](#)

Veel meer dan dit principiële inzicht levert Barth echter niet. Het komt er mijns inziens nu op aan te pogen verder te komen en met name te onderzoeken wat uitspraken als "Jesus

Christus als Herrschaftsprinzip im Weltgeschehen" en "de heilige geest heersend in de kosmos" in niet-theologische termen zouden kunnen inhouden en vervolgens na te gaan of en hoe ook de wetenschappen daarop zicht kunnen krijgen.

Gerben J. Stavenga

Auteur was als wetenschapsfilosoof verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen

[1] Zie Karl Barth, *Kirchliche Dogmatik* IV/3, p.866

[2] Vergl. Hans Blankesteijn in In de waagschaal, "De geest van de kauw", njrg. 42 (2013) nrs. 6, 7 en 8; p.263: "Komt onze geest van God, of is hij in een evolutionair proces gegroeid uit de hersenen van de borstelworm en vandaar nog verder terug. Dat is de vraag."

[3] Carel ter Linden, Wat doe ik hier in Godsnaam, 2013, p. 159 e.v. Ook op p.68 en p.83 e.v. brengt hij dit probleem al ter sprake. In een nadere toelichting op zijn boek, in In de waagschaal, njrg.43 nr.1 (4 januari 2014) p.19, beklemtoont hij dat er voor hem slechts één werkelijkheid is die de hele kosmos omvat, waarvan wat wij God noemen het geheim, de kern, de dragende grond is.

[4] Omdat we dit bevrijdend inzicht vooral aan wetenschappelijke onderzoekers te danken hebben pleit Alex van Ligten ervoor Darwin heilig te verklaren, om zo in hem hen allen te eren. Zie M.Elbers e.a. God als koekenbakker. Waarom schepping geen natuur is. Kok Kampen 2010, p.73-80.

[5] Deze overtuiging blijkt ook uit wat Barth, een dag voor zijn dood, ter bemoediging zei tegen zijn vriend Thurneysen: "Aber nur ja die Ohren nicht hängen lassen. Nie. Denn - es wird regiert!" E. Busch, Karl Barths Lebenslauf, (1975), p.515. Deze uitspraak is (iets uitgebreider) ook te vinden in D.Boer, Een heel andere God. Het levenswerk van Karl Barth. Narratio, p.62.

[6] Zie Barth, KD IV/3, p.784f.

[7] Zie over dit isolement van de theologie Karl Barth, *Einführung in die evangelische Theologie*. Zürich 1962. 10. Vorlesung Einsamkeit.

[8] Van de vele pogingen daartoe noem ik hier slechts J. Moltmann, "Gott in der Schöpfung", München 1985.

[9] Dit inzicht van Barth heb ik besproken en de juistheid ervan beargumenteerd in mijn boeken *Science and Liberation*, Amsterdam 1991, Ch.III, en *Verheldering van de werkelijkheid*, Vught 2011, hoofdstuk 7.

[10] Het is dan ook terecht dat Hauerwas poneert, dat "gerade Karl Barth "natürliche Theologie" zur Ausführung bringt. Er ist die wirklich "natürliche Theologe" (..) weil er keine Differenz aufmacht zwischen theologischer Erkenntnis und Welterkenntnis." (Zeitschrift f. dial. Theologie, 59, 2013 nr.2, p.57).

JEZUS CHRISTUS –"HERRSCHAFTSPRINZIP" IN HET WERELDGEBEUREN (II)

In de zomer van 1946 gaf Karl Barth in Bonn, temidden van de oorlogsrüines, een serie colleges. In het derde college, getiteld "Glauben heisst Erkennen", legt hij uit dat

christelijk kennen betekent in der Wahrheit Jesu Christi leben. Omdat deze waarheid zijns inziens de waarheid is, de universele en ultieme waarheid, concludeert hij Barth:

“diesen Gegenstand in seiner Wahrheit erkennen heißt in Wahrheit nicht mehr und nicht weniger als alle Dinge erkennen, auch den Menschen, sich selber, den Kosmos und die Welt. (...) Der Grund und das Ziel des ganzen Kosmos heißt Jesus Christus.”^[1]

Dit zijn buitengewone en eigenlijk heel vermetele uitspraken. Immers, de moderne wetenschap laat iets heel anders zien. In het evoluerend heelal is bij de vele evolutieprocessen (waar uiteindelijk ook de mens uit voortgekomen is) het toeval in sterke mate bepalend voor de uitkomst van het gebeuren en niets wijst erop dat het wereldgebeuren (evenmin als ons persoonlijk leven) een doel of zin heeft. Velen beamen dan ook de befaamde uitspraak van de natuurkundige en nobelprijswinnaar Steven Weinberg: “The more the universe seems comprehensible, the more it also seems pointless.”^[2]

Op grond van wat de wetenschap ons leert en ook gezien onze natuurlijke ervaringen lijken die uitspraken van Barth over onze werkelijkheid dus gewoon onzin. Maar -- als dit toch niet zo is, hoe zijn ze dan te verstaan en hoe zou deze Waarheid, dit Licht, ons verstand kunnen verlichten?

Die Wahrheit Jesu Christi

De cruciale vraag is: om wat voor waarheid gaat het hier? Barth zegt met nadruk: “der Name Jesu Christi bezeichnet die Offenbarungswirklichkeit als solche” (KD I/2 §13.1, spec. p.13). De vraag is dus wat de aard is van de werkelijkheid die door de naam Jezus Christus wordt aangeduid. Heel beknopt weergegeven komt Barths analyse op het volgende neer.

Uit het bijbels getuigenis toegespitst op Jezus Christus concludeert Barth allereerst, dat het bijzondere van deze door openbaring te kennen werkelijkheid is, dat deze trinitarisch van aard is. Dat volgt uit het feit dat degene die zich openbaart zichzelf volledig geeft in een onherhaalbaar gebeuren. Daarom is alles wat we ervan kunnen weten dat wat in dat eenmalig gebeuren plaats vindt en wat het effect ervan is. Dat betekent, dat qua empirische inhoud het gekende volledig identiek is met het gebeuren waardoor het gekend wordt en ook met het effect ervan (KD I/1, hoofdstuk 2, p. 311 ev.). Barth beklemtoont (II/1 hoofdstuk 5, spec. p.21), dat de door deze openbaring verkregen kennis enerzijds net als alle andere kennis gewoon kennis is, kennis van een ‘Gegenstand’. Anderzijds verschilt deze kennis van alle andere kennis omdat er niet vooraf een subject is dat actief kennis zou kunnen verwerven en in die zin over het object zou kunnen beschikken. In en door het kengebeuren ontstaat pas het subject van de kennis. Verder geldt: als dit voorwerp zich te kennen geeft dan onthult het zich totaal, terwijl het tegelijk daarin volledig verborgen is (II/1 p.200 ev.). Met dit uitzonderlijke kennisbegrip -- dus met deze bijzondere subject-object relatie -- correspondeert een even uitzonderlijk werkelijkheidsbegrip, door Barth ontvouwd in hoofdstuk 6 van II/1. Wat zichzelf zo

trinitarisch openbaart is een "Sein-in-der-Tat" (p.293), dat volledig op gemeenschap met de ander gericht is (p. 306f).

De vraag is nu, hoe deze vreemde kennis (en de daarbij horende werkelijkheid) te begrijpen is en hoe deze zich tot allerlei andere vormen van kennis verhoudt.

Aanzet tot verheldering

Analyseer je met welke kwalitatief verschillende subject-object relaties (als bijzondere vorm van algemene relaties) we te maken kunnen hebben, dan blijken er slechts vier mogelijk te zijn. Of subject en object zijn gescheiden, óf ze zijn (extern) met elkaar verbonden, óf ze overlappen elkaar gedeeltelijk (zodat het subject ten dele aan het object participeert), óf de één is geheel door de ander omvat (zodat deze volledig aan de ander participeert). Uit nadere analyse blijkt dat met elk van deze vier subject-object relaties een specifiek werkelijkheidsbegrip correspondeert. Dit geldt algemeen en is daarom in principe op alle werkelijkheidsgebieden van toepassing.[\[3\]](#)

Vergelijken we nu de subject-object relatie, waarmee we kennelijk bij de openbaringskennis te maken hebben, met de vier die in principe mogelijk zijn, dan blijken alle kenmerken ervan exact met die van de vierde overeen te komen, dus met de relatie waarbij subject en object op de meest intieme manier verbonden zijn en dus volledig aan elkaar participeren. De drie andere relaties verschillen er wezenlijk van, omdat daar subject en object in meer of mindere mate onafhankelijk van elkaar zijn. In die gevallen kan daarom het subject wél over het object beschikken en dus wél actief kennis verwerven en ook een beeld van het object maken. Met die drie relaties hebben we te maken bij de gángbare vormen van kennis omdat men er daar vanuit gaat dat kennis actief verworven kan worden. We zien zo, dat de openbaringskennis niet alleen fundamenteel verschilt van de andere drie vormen van kennis maar ook hóe ze daarvan verschilt.

Uit de abstracte analyse van de mogelijke subject-object relaties blijkt, dat de bijzondere subject-object relatie waarmee we bij de christelijke openbaring te maken hebben, net als de andere drie relaties, reëel mogelijk en universeel geldig is. Dat betekent, dat de door die relatie verkregen openbaringskennis geenszins een esoterisch of irrationeel karakter heeft. Ook volgt daaruit dat de theologie geen bijzondere sleutels voor bijzondere deuren heeft. Daarom kan -- zoals Barth besepte (zie KD I/1 p.3-5)[\[4\]](#) -- de kennis en de werkelijkheid die de theologie (tot nu toe als enige) ter sprake brengt in principe ook in de andere, seculiere wetenschappen aan de orde komen. Het opmerkelijke is, dat er aanwijzingen zijn dat andere wetenschappen daar in onze tijd inderdaad aan toe lijken te zijn.[\[5\]](#) In ieder geval zullen ze die bijzondere werkelijkheid uiteindelijk in het zicht móeten krijgen, omdat de door de vierde subject-object relatie verkregen kennis de grond, het fundament van de dingen betreft. Wat door deze relatie aan het licht komt zijn namelijk niet aspécten van de dingen (zoals in geval van de andere drie relaties), maar het gekende helemaal, zowel dát als wát het is. In die relatie zijn de dingen immers volledig (en niet ten dele) in het kengebeuren betrokken.[\[6\]](#)

Conclusies

De openbaringswerkelijkheid is, volgens Barths analyse, als fundamentele realiteit met name zichtbaar geworden in Jezus Christus. Omdat de grond van alle dingen slechts door openbaring, dat wil zeggen door de bijzondere subject-object relatie gekend kan worden, kan Barth met recht zeggen dat de openbaringswerkelijkheid kennen betekent de grond van álles kennen.

Het gaat in deze werkelijkheid om het fundament van de dingen. Ze is bepalend voor dát en wát de dingen zijn en daarmee ook voor al datgene wat daaruit aan gedragingen in andere relaties en contexten volgt. Hoe verschillend de verschijningsvormen ervan ook kunnen zijn, de openbaringswerkelijkheid blijft de basis en zal daarom, ook al is het vaak verborgen, steeds doorwerken. Zo is deze trinitarische werkelijkheid ten diepste allesbepalend en in die zin "Herrschaftsprinzip" in het wereldgebeuren.

Dat moet ook gelden voor de evolutie. Als de mens met zijn geestelijke vermogens een product is van de evolutie dan betekent dat, dat de mogelijkheid tot menselijk bestaan al in de materie als zodanig gegeven moet zijn. In de woorden van Van Melsen: "Er is geen ontkomen mogelijk. Wanneer men de evolutie ernstig neemt en in het bijzonder de daarin verschijnende mens, dan kan men niet volstaan met een materiebegrip zonder grote innerlijke potenties, die ver uitgaan boven wat men traditioneel als materie betitelt. Het volle zijnsmysterie stelt zich dan al bij de materie."[\[7\]](#) Welnu, ook de grondstructuur van de materie moet, zo hebben we gezien, in de kern alle kenmerken hebben van de openbaringswerkelijkheid: het is een Sein-in-der-Tat, een gebeuren aangelegd op het vormen van verbindingen met anderen, dus op het vormen van complexe structuren.[\[8\]](#) Zoals besproken moet deze grondstructuur van de materie eens door de seculiere wetenschap vol aan het licht worden gebracht.

Tenslotte. We zagen, dat in allerlei werkelijkheidsgebieden de dingen qua fundamentele structuur geen bestand in zichzelf hebben maar bestaan in en door een basale intieme relatie met iets of iemand anders. Inzicht in deze realiteit is ook voor het persoonlijk leven van ieder mens van cruciaal belang. Het betreft de grond van zijn bestaan. Echt kennen en leven betekent daarom in en vanuit de realiteit van de fundamentele relatie leven. De mens is dan bevrijd van het krampachtig pogen zichzelf te bevestigen. Het voor alle mensen zo kenmerkende vertwijfeld zichzelf willen zijn is opgeheven als (zoals Kierkegaard het formuleerde) "het zelf van de mens klaar en duidelijk gegrond is in de macht die het gesteld heeft"[\[9\]](#).

Gerben J. Stavenga

Auteur was als wetenschapsfilosoof verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.

[\[1\]](#) Karl Barth, *Dogmatik im Grundriss*, Zollikon Zürich 1947, p.30.

[\[2\]](#) S.Weinberg, *The first three minutes: A modern view of the origin of the universe*, New York, 1993, p.154. Zie over deze uitspraak van Weinberg ook K.Giberson,

M.Artigas, *Oracles of science; celebrity scientists versus God and religion*, Oxford 2007, p.159-191.

[3] In mijn boek *Verheldering van de werkelijkheid* (Vught 2011) heb ik de vier fundamentele systeemrelaties met hun epistemologische en ontologische implicaties geanalyseerd en het belang van inzicht in die vier relaties en hun onderlinge verschillen voor allerlei gebieden laten zien.

[4] Zie ook K.Barth, *Einführung in die Evangelische Theologie*, München, 1968 p.89.

[5] In mijn boek geeft ik daarvan verschillende voorbeelden, o.a. op het gebied van de natuurkunde.

[6] Barth heeft dat duidelijk gezien en (op de mens toegepast) beschreven. De "Wirklichkeit" der dingen, dát en wát ze zijn, kan alleen door openbaring gekend worden. De andere kenvormen (die in de wetenschappen tot nu toe aan de orde zijn) leveren slechts "Phänomene", dus aspecten van de dingen. Zie KD III/2, p.26f, 236f.

[7] A.G.M. van Melsen, *Evolutie en Wijsbegeerte*, Utrecht, 1964, p.166.

[8] Mij ontbreekt hier de ruimte om in te gaan op de recente kritiek van Thomas Nagel op de gangbare evolutietheorie die leert dat de evolutie richting noch doel kent. Zie T. Nagel, *Mind and Cosmos: Why the materialist neo-darwinian conception of nature is almost certainly false*. Oxford Univ. Press, 2012.

[9] Dit is Kierkegaards definitie van geloof, gegeven op de laatste pagina van zijn *De ziekte tot de dood* (1849).